

*Людміла Дучыц  
Ірына Клімковіч*

## **ПРЫРОДНЫЯ СВЯТЫНІ БЕЛАРУСІ Ў КАЛЯНДАРНЫХ АБРАДАХ (СІНКРЭТЫЗМ ЯЗЫЧНІЦТВА І ХРЫСЦІЯНСТВА)**

Культура нашага народа ўтрымлівае шмат складаных па свайму гістарычнаму паходжанню абрадаў, некаторыя элементы якіх даволі разнастайныя па выкананні і функцыям. Існуе перакананне, што толькі з увядзеннем хрысціянства на старажытных землях Беларусі нашы продкі далучыліся да сапраўдных рэлігійных каштоўнасцяў, але гэта не так. Звернемся да народнай культуры, якая праяўляецца ў адметных звычаях і традыцыях, замацавана сваёй мараллю і законамі.

Вядома, што здаўна паклонныя ландшафтныя аб'екты Беларусі з'яўляюцца часткай той народнай культуры, дзе язычніцкія вераванні і абрады захоўваюцца пад вонкавым пластом хрысціянства. Больш таго, у некаторыя часы яны практычна замянялі сабой храмы. Да іх хадзілі маліцца, абракацца і нават хрысціць дзяцей. Кожная з такіх святынь мела свой прыход, сваіх даглядчыкаў і сваё свята, калі прыязджаў святар і збіралася па некалькі тысяч паломнікаў. Святы звычайна прывязваліся да каляндарнай сістэмы ўяўленняў пра пабудову свету, якая зарадзілася яшчэ ў каменным веку.

Паводле сучаснага беларускага календара, першае гадавое свята – **Вадохрышча**, якое святкуецца 6 студзеня у католікаў і 19 студзеня ў праваслаўных вернікаў. У гэты час завяршаюцца калядныя дні, а сонца паварочвае на лета. На Вадохрышча ва ўсіх храмах Беларусі пасля маленняў адбываецца вадасвяцце – асвячэнне вады, якую бяруць з бліжэйшых вадаёмаў: рэчкі ці возера. З язычніцкіх часоў верылі ў цудадзейную, ачышчальную, вегетатыўную, пладаносную і нараджальную моц вады. Таму пасля прыняцця хрысціянства нашы продкі разам са святаром ішлі да бліжэйшай ракі, возера ці крыніцы, высякалі там з лёду агромністыя крыжы, аблівалі іх бураковым сокам, а затым ставілі на краю палонкі. Святар каля крыжа праводзіў маленне і асвячаў ваду, акунаў у яе царкоўны крыж. Прыкладам, такое адбывалася і ў в. Марцьянавічы Круглянскага раёна каля ракі Рудка. Туды 19 студзеня прыходзілі да святой крыніцы з каменем-следавіком побач і праводзілі абрад вадасвяцця. І сёння на многіх вадаёмах Беларусі адбываецца падобнае дзеянне (в. Палыкавічы Магілёўскага раёна, в. Гамарня Быхаўскага раёна, в. Ліпск Докшыцкага раёна і інш.).

Галоўнае свята ў гонар сонца і вясны – **Вялікдзень** (*Велікодне, Веліканне, Вельканоц, Пасха*). Гэта рухомое свята і штогод прыпадае на перыяд з 4 красавіка па 8 мая. У католікаў яно адзначаецца ў нядзелю пасля поўні, следам за 21 сакавіка (перыяд вясновага раўнадзенства), а ў праваслаўных – пасля 21 сакавіка адлічваецца ўперад 13 дзён і таксама ў нядзелю пасля поўнага месяца. На Вялікдзень абуджаецца прырода і надыходзіць земляробчы сезон. Святу папярэднічае **Вербная нядзеля**

(*Вербніца*), прысвечаная культу расліннасці. Вызначаўся і апошні чацвер перад Вялікаднем – **Чысты Чацвер**. У некаторых раёнах Беларусі верылі, што ў гэты дзень крынічная вада можа лячыць хваробы вачэй. Так, у Шацку Пухавіцкага раёна ў гэты дзень на крыніцу за вадой ішлі да ўзыходу сонца. На сам Вялікдзень шмат дзе па краіне і сёння ідуць на могількі. Так, у гэтае свята праваслаўныя і католікі в. Любча Барысаўскага раёна ўшаноўваюць святую крыніцу, якая знаходзіцца на мясцовых могільках. Раней на праваслаўны Вялікдзень хадзілі да крыніц у в. Мурожнае/Вуглы Лагойскага раёна [3, № 5] і ў в. Беляеўка Чачэрскага раёна [3, № 101]. Старажылы в. Юхнаўка Мінскага раёна яшчэ памятаюць, як на Вялікдзень ішлі да паклоннага каменя і павівалі яго ручнікамі [3, № 36], а ў в. Гостбішчы Уздзенскага раёна неслі ахвяраванні (грошы, кветкі) Божаму (Святому) каменю. Дажджавая вада са слядкоў лічылася гаючай [8, 153]. У першую нядзелю пасля Вялікадня шмат дзе хадзілі на ўзгоркі, там вадзілі карагоды і гушчаліся на арэлях.

Пасля Вялікадня многія пятніцы таксама лічыліся святымі днямі. Так, у **Другую пятніцу** пасля свята ў Лукомлі Чашніцкага раёна на пакланенне каменю-следавіку збіралася да трох тысяч паломнікаў [9, 46]. Некалі на пакланенне Палыкавіцкай крыніцы хадзілі **ад восьмай да дванацатай пятніцы**. Дабірацца туды трэба было абавязкова пешкі. Там збіралася да дзесяці тысяч паломнікаў. У канцы ХІХ – пачатку ХХ стст. жыхары стокіламетравага наваколля лічылі, што кожная жанчына і дзяўчына павінны абавязкова пабываць на гэтай крыніцы. Цікава, што мужчыны туды амаль не хадзілі, а толькі прыязджалі на вазах забіраць сваіх блізкіх. Вадзе ахвяравалі крыжыкі, васкавыя воты ў выглядзе фігурак авечак, кароў, коней і частак чалавечага цела [15, 184 – 190]. На **дзiesiąтую пятніцу** збіраліся да крыніцы ў Гарадку на Віцебшчыне. У вадзілі ручнікі, пасмы кудзелі. У гэты ж дзень вадасвяцілі праходзілі на крыніцах у в. Копысі Аршанскага раёна і Крупейках Лоеўскага раёнаў. Католікі ў дзiesiąтую пятніцу пасля Вялікадня збіраліся да крыніцы каля в. Лешня Маладзечанскага раёна [7]. У **адзінацатую пятніцу** ва ўрочышчы Барадзінцы (Барадзінскі Гай), непадалёку ад мястэчка Дуброўна, адбывалася вадасвяце каля крыніцы на беразе Дняпра. У **12-ую пятніцу** хадзілі да ўжо згаданых крыніц у Палыкавічах і ў Барадзінцах. У многіх раёнах Беларусі святкавалі **Дзевяты Чацвер пасля Вялікадня**. Так, у гэты дзень паломнікі збіраліся каля крыніцы, якая месцілася ў храме в. Барковічы Верхнедзвінскага раёна [4, 77] і інш.

На другім тыдні пасля Вялікадня (*Фаміным тыдні*) ў аўторак адзначаўся памінальны дзень – **Радаўніца** (*Радуніцкія або Радавішныя Дзяды, Радульніца, Радоніца* і інш.). Да прыкладу, у в. Сянежыцы Навагрудскага раёна і сёння на Радуніцу падчас памінання продкаў ушаноўваюць сакральны камень са следам Божай Маці і Чорта. Каля каменя захаваўся падмурак разбуранай за Саветамі капліцы, часам святар служыць тут малебны. Паводле легенды, сляды на камені ўтварыліся ад пяты Чорта, які пагнаўся за Багародзіцай, і яе нагі, калі яны ступілі на валун. Божая Маці



паспела ўратавацца: схавалася ў Лаўрышаўскі манастыр і «стала праяўляць адтуль цуды». Як сцвярджаюць шматлікія паломнікі, якія збіраліся тут ва ўсе часы, след Багародзіцы цалуюць, а ў след Чорта плююць [4, 121 – 122]. Месцамі продкаў паміналі ў панядзелак, а на Палессі ў чацвер Велікоднага тыдня (*Наўскі Чацвер*). Звычайна ў гэты дзень ішлі на могілкі, як, да прыкладу, у в. Лістападавічы Салігорскага раёна, але былі і пакланенні дрэвам, асабліва дубам. На галінкі дрэва павязвалі стужкі і ручнікі, пад карэннямі пакідалі памінальныя стравы.

Праз сем тыдняў пасля Вялікадня і праваслаўных, і католікі святкуюць **Сёмуху**. У часы язычніцтва многія рытуалы гэтага перыяду былі звязаныя з ахвярапрыношваннямі і ўшанаваннямі духаў расліннасці і багоў. Пасля прыняцця хрысціянства некаторыя рэлікты былых абрадаў дайшлі да нашых дзён. У гэты дзень праваслаўныя ходзяць да крыніцы і каменя-следавіка каля в. Заазер'е Акцябрскага раёна. Над каменем раней была каплічка, якую разбурылі ў савецкія часы, цяпер тут паставілі новы зруб і вераць, што дажджавая вада са следа, што захаваўся на рэштках некалі вялікага каменя, дапамагае ад хвароб вачэй. Урочышча, дзе знаходзяцца крыніца і камень, раней называлі або «Прошча», або «Камень». Ёсць звесткі, што ў XIX ст. паліцыя па загадзе царкоўнага начальства разбіла святы камень. Але людзі сабралі кавалкі пашкодванага каменя і яшчэ больш пачалі яго шанаваць. У наш час тут праходзяць малебны з удзелам святароў [4, 120]. Шмат людзей у першы дзень Сёмухі і сёння збіраецца да святой крыніцы ў лесе за чатыры кіламетра ад в. Крынічка (Пупелічы) Барысаўскага раёна. Над крыніцай пабудаваны даволі вялікі зруб пад дахам, да яго вядзе кладка, насупраць уваходу стаць крыж з павязанымі на ім ручнікамі, за якія закладзены папяровыя грошы [3, № 7]. Яшчэ на памяці старажылаў захаваліся паломніцтвы на Сёмуху да крыніц паміж вёскамі Горкі і Мірагошч Чэрыкаўскага раёна, в. Годзічава і Дзікалаўка Гомельскага раёна, а таксама каля в. Брады Пружанскага раёна і в. Вуглы Вухвішчанскія Полацкага раёна.

Згодна з народным календаром, абрадавы комплекс траечных свят адзначаўся некалі на працягу амаль двух тыдняў. У многіх мясцінах маленні на крыніцах праходзілі на другі ці трэці дзень Сёмухі. На другі дзень вялікія фестывалы здаўна ладзіліся ў лесе паблізу вёсак Горна і Ізбішча Лагойскага раёна. Паводле легенды, каля гэтай крыніцы некалі апынуўся сляпы селянін і не мог знайсці дарогу. Ён стаў маліцца, і яму аб'явілася Божая Маці, якая загадала прамыць вочы крынічнай вадой. Чалавек паслухаўся, і яму адразу ж вярнуўся зрок [12, 241; 3, № 6]. На другі дзень праваслаўнай Тройцы (*Сёмухі*) ў нашы дні ходзяць пакланяцца крыніцам каля в. Любонічы Кіраўскага раёна і каля в. Шчара Мастоўскага раёна. Католікі на другі дзень Тройцы і сёння збіраюцца на пакланенне Святой Хвоі каля в. Цвермы Лідскага раёна [3, № 74]. Святкуюцца і трэці дзень Тройцы. Праваслаўныя вернікі ў мястэчку Любча на Навагрудчыне ідуць хрэсным ходам ад Ільінскай царквы да месца пад назвай Падліпкі, дзе раней стаяла Падліпская царква, а побач была крынічка. Назва царквы ўзнікла ад таго, што, згодна з легендай, тут на ліпе аб'явіўся абраз Божай Маці [13, 408 – 415]. У апошнія гады на месцы былой

царквы ўзвялі каплічку і намагаюцца аднавіць крыніцу. Трэці дзень праваслаўнай Тройцы святкавалі на крыніцы каля в. Крупейкі Лоеўскага раёна [1, 78 – 80].

Увесну, паводле народнага календара, адзначаюць дзень **Святога Юр'я** (*Ягор'я*): у католікаў 23 красавіка, а ў праваслаўных 6 мая. Святы Юр'я ўвасабляе рысы язычніцкага Ярылы і лічыцца заступнікам хатняй жывёлы і гаспадаркі. У гэты дзень адбываецца першы выган скаціны ў поле, і з ім звязаны шматлікія рытуальныя дзеянні. У многіх месцах Беларусі на Юраўскае свята выпраўляюцца ўшаноўваць крыніцы, камяні, узгоркі. Так, на ўскраіне Віцебска на Юр'евай Гары некалі стаяла Георгіеўская царква, а пад гарой да нашага часу захавалася святая крыніца. Раней тут на свята Юр'я моладзь збіралася на ігрышчы, праходзілі вялікія фэсты. Шырокавядомая легенда распавядае, што ў старажытныя часы на гары маліліся язычніцкаму богу Ярыле. Адноўчы агромністы Змей (сімвал гары), уладар падземнага царства скраў у людзей ваду і замарозіў яе, а вясновае боства Ярыла маланкай-дзідай забіў Змея і вызваліў ваду. У тым месцы, дзе дзіда Ярылы ўдарыла ў Змея, з зямлі выбілася крыніца, якая існуе і сёння і з'яўляецца вельмі шануемым месцам у Віцебску. На Юр'я да крыніцы ходзяць у в. Ніўкі Лагойскага раёна, а на навакольныя дрэвы і крыжы вешаюць ахвяраванні (стужкі, хусткі, кашулі і інш.) [3, № 6]. У в. Агародная Добрушкага раёна пасля абедні ў царкве ішлі на крыніцу. Туды ж падганялі і скаціну. Пасля чаго святар асвятчаў і людзей, і жывёлу [11, 146]. Каля возера Арэхойскага (на Юр'еўскай прыстані) ў Аршанскім раёне яшчэ ў 1920-я гады побач з курганным могільнікам ляжаў камень–следавік. Менавіта на Юр'я тут праходзіў малебен, а потым кірмаш. Вялізнаму каменю на ўзгорку і крыніцы пад гарой і сёння пакланяюцца каля в. Горка Дзятлаўскага раёна, дзе знаходзіцца царква св. Георгія. Некалі камень расчапіўся на тры часткі, і ўтварыўся вялізны праход, праз які сучасныя вернікі тройчы прапаўзаюць на каленях, каб пазбавіцца ад розных хвароб. У народзе гавораць, што ў старадаўнія часы тут на Юр'я ладзілі вялікія святы з коннымі спаборніцтвамі. Коннікі павінны былі з лёту праскочыць праз «каменныя вароты» [3, № 28]. У мястэчку Крэва на Смаргоншчыне ёсць Юр'ева Гара, дзе на свята Юр'я на ігрышча здаўна збіралася моладзь.

На тэрыторыі Беларусі таксама шырока распаўсюджаны культ **Святога Мікалая**. Вясновы Мікола святкуецца 22 мая толькі праваслаўнымі вернікамі, а зімні – католікамі і праваслаўнымі 6/19 снежня. Лічыцца, што пасля прыняцця хрысціянства Святы Мікола, які ў беларускім фальклоры выступае заступнікам земляроба, часткова замяніў язычніцкага Вялеса. Так, Мікольскія цэрквы ў Сярэднявеччы часцяком ставіліся на месцы ранейшых капішчаў гэтага боства. Абразы Святога Міколы былі ў кожнай хаце, яму маліліся і за памерлых. Напярэданні вясновага Міколы – 21 мая адзначаецца дзень **Міколавага** (*Міколінага*) **бацькі**. На Міколавага бацьку ўшаноўваюць крыніцу ў в. Загоранка Чавускага раёна і Святы камень у в. Добры Бор Баранавіцкага раёна. У дзень Святога Мікалая ходзяць да крыніц у вёсках Целякова Уздзенскага раёна і Гронаў Чэрыкаўскага раёна. На зімовага



Міколу яшчэ не так даўно насілі абраз на крыніцу каля ракі Сасноўкі паблізу в. Зімніца Клімавіцкага раёна.

13 чэрвеня католікі адзначаюць дзень **Святога Антонія** – аднаго з самых папулярных святых каталіцкай царквы. Ён лічыцца апекуном у сямейных справах, абаронцам скаціны, збавіцелем ад пошасці. З даўніх часоў у дзень Святога Антонія маленні адбываюцца на Сарафін-Гары каля в. Суцін Пухавіцкага раёна. На гары некалі быў касцёл Св. Антонія, і вакол узгорка за апошнія стагоддзі ўзніклі шляхецкія могількі. Пра сакральнасць узгорка сведчыць старая назва ракі, якая працякае пад гарой, – Ялавіца, а таксама легенда пра з’яўленне на гары чудатворнага абраза. Раней на гару хадзілі толькі пешкі, на каленях абыходзілі храм і ішлі да споведзі. У 1930-я гады касцёл быў разбураны, а ў наш час на месцы былога храма штогод 13 чэрвеня адбываюцца малебны, куды збіраюцца тысячы людзей [3, № 104]. Са Святым Антоніем звязаны таксама крыніца каля в. Паграбішча Лагойскага раёна і камень-следавік, які ляжыць каля ганку касцёла ў в. Струбніца Мастоўскага раёна.

**Купалле** або **Святы Ян** (*Іаан*) католікі адзначаюць у ноч з 22 на 23 чэрвеня, а праваслаўныя – ў ноч з 6 на 7 ліпеня. Купалле прымеркавана да летняга сонцавароту, найвышэйшага росквіту прыроды. Лічыцца, што ў Купальскую ноч, як сіметрычную калянднай, раскрываюцца нябёсы, і духі іншасвету з’яўляюцца ў свеце жывых. Мяркуюцца, што Купала – гэта займеннік нейкага старажытнага бога ўрадлівасці, імя якога забаранялася ў часы хрысціянізацыі.

Янаўскімі святымі мясцінамі былі часцей за ўсё ўзгоркі. На многіх з іх і ў нашы дні распальваюць вогнішчы (в. Замасточча Докшыцкага раёна, в. Каптаруны Пастаўскага раёна, в. Пустошкі і Маскавічы Браслаўскага раёна). Нават некаторыя крыніцы носяць такія назвы, як Янаўская, Святаяянаўская (в. Бабруйшчына і Чарневічы Глыбоцкага раёна (фота 1), в. Гентава Мёрскага раёна, в. Быстрыца Астравецкага раёна). На праваслаўнае свята Яна вялікія фэсты праходзяць на беразе Святога возера (воз. Хоцімля) каля в. Шапялевічы Круглянскага раёна, куды прыходзіць па некалькі тысяч паломнікаў. Многія з іх перад святам начуюць каля возера. На 7 ліпеня, калі хрысціянскі каляндар адзначае дзень Святога Іаана, вада ў возеры лічыцца найбольш лекавай, людзі масава купаюцца і набіраюць у розныя ёмістасці азёрную ваду, захоўваюць яе дома. На возера прыязджае святар, ладзіць святочную службу і водасвяцце, пасля чаго акрапляе паломнікаў асвечанай вадой. Раней падчас паломніцтва штогод адбываліся кірмашы. Паводле адной з легенд, тут затоплена залатая карэта, а паводле другой – правалілася царква, і, калі прыкласці да зямлі вуха, можна пачуць царкоўныя званы [3, № 19]. Купалле святкавалі і каля сакральных валуноў ў вёсках Волкаўшчына і Стары Пагост Мёрскага раёна, в. Белая Смаргонскага раёна, в. Клінавая Шаркаўшчынскага раёна. Яшчэ ў 1970-я гады моладзь хадзіла да Чортавага каменя на ўзвышшы пасярод Пеннага балота каля в. Лапухова ў Слоніміскім раёне. Паводле адной з легенд, на гэтым узгорку стаяў горад, які потым праваліўся пад зямлю, а па другому варыянту легенды

тут была вёска, якую спаліў Змей [6, 176].

Летнім каляндарным святам з'яўляецца **дзень Святых Пятра і Паўла**. У католікаў яго адзначаюць 29 чэрвеня, а ў праваслаўных – 12 ліпеня. Гэтых святых апосталаў уяўлялі памочнікамі сялян у разнастайных земляробчых занятках летняга перыяду. Апосталаў шануюць каля в. Курачкі Стаўбцоўскага раёна; тут католікі спрадвеку моляцца на высокай гары, дзе была капліца (фота 2). У сярэдзіне XIX ст. у дзень Пятра і Паўла праваслаўныя збіраліся на гары каля в. Гняздзілава Докшыцкага раёна. Тут варылі піва, гналі гарэлку, а на гары каля в. Верацейкі таго ж раёна рэзалі казлоў, варылі і пяклі мяса, потым елі і прадавалі яго [17, 146 – 149]. Дзень Пятра і Паўла святкавалі і на крыніцах (Прошыка Крупскага раёна, Наркі Чэрыкаўскага раёна). У в. Прошыка сакральнае дзейства адбывалася на крыніцы каля возера Сялява. Прыязджаў святар і асвячаў ваду, пасля чаго ладзілі вялікі фэст. Потым атэісты знішчылі святыню. У наш час святкаванне з удзелам святароў адбываецца на Петра-Паўлаўскай крыніцы ў в. Каменка Чавускага раёна. Да некаторых крыніц хадзілі ў апошнюю пятніцу перад святам Пятра і Паўла (Лукомль Чашніцкага раёна, Асвея Верхнядзвінскага раёна, Жаробычы/Слабада Шумілінскага раёна).

Жнівень пачынаецца са свята **Іллі (Ілюк)**. У народным уяўленні вобраз Святога Іллі паўтарае вобраз Перуна. Каля в. Стайкі Ушацкага раёна некалі на гары стаяла царква, якую знішчылі ў канцы 1930-х гадоў. Да нашых дзён пад гарой захавалася крыніца, дзе штогод 2 жніўня з удзелам святара адбываецца водасвяцце. Лічыцца, што ў гэты дзень да абеду вада валодае наймацнейшай лекавай сілай, асабліва калі зачэрпнутая царкоўным вядром. Вельмі даўно дзяўчаты ў гэты дзень вадзілі карагоды, а хлопцы мераліся сілай – біліся каламі [3, 29]. Да свята Іллі прымеркавана ўшанаванне крыніц каля в. Гамарня Быхаўскага раёна, в. Радуша Жлобінскага раёна. На Іллю пакланяліся каменю-следавіку і крыніцы каля в. Крамянец Лагойскага раёна. Яшчэ на пачатку XX ст. тут адбываўся вялікі кірмаш, дзе гандлявалі рознымі таварамі. Верылі, што ў гэты дзень вада з калодзежа дапамагае ад усялякіх хвароб. З в. Батурына прыязджаў святар і адпраўляў набажэнства, а ў каплічку, якая стаяла побач, вернікі складалі ахвяраванні [4, 115].

6 жніўня адзначаецца дзень **Святых Барыса і Глеба** і час пачатку жніва. У гэты дзень паломніцтва адбываюцца да крыніц у вёсках Старыя Стайкі Шклоўскага раёна, Янава/Серкавіцы Талачынскага раёна. Каля в. Стайкі маецца даволі вялікі ўзгорак з могількамі, на вяршыні якога стаіць мураваная капліца. З-пад гары выцякае крыніца-ручай Святочніца. Штогод на 6 жніўня ў капліцы адбываецца малебен, а затым і хрэсны ход на крыніцу (фота 3). Паводле легенды, у капліцы на гары пахаваны Святы Барыс разам са сваім залатым мячом [3, № 115].

Далей у жніўні праваслаўныя адзначаюць тры **Спасы: Мядовы (Макавей, 14 жніўня), Яблычны (19 жніўня) і Арэжавы ці Хлебны (28/29 жніўня)**, а католікі – свята **Зелена (15 жніўня)**. Гэтыя святы звязаны з ураджаем і культуам плоднасці. Таму невыпадкова, што само святкаванне адбываецца даволі часта каля крыніц [14]. На Макавей асвячаюць мёд, мак,



гародніну, ягады; на Яблычны Спас – аблыкі, а на Арэхавы – арэхі і хлеб, спечаны са свежазмолатага збожжа. Асабліва шмат паломнікаў збіраецца на Макавей да Сіняга Калодзежа каля в. Кліны Слаўгарадскага раёна. Лічыцца, што тут з-пад зямлі выбіваецца 12 ключоў, і многія на свята стараюцца тры разы прайсці праз ледзяную ваду. Як і ў старадаўнія часы, некаторыя з сённяшніх паломнікаў пасля гэтага скідаюць старое адзенне і надзяюць новае. Раней тут стаяла царква, і ў святочны дзень каля яе ў якасці аброку збіралі па некалькі вазоў палатна [16, 173 – 174]. У наш час тут з самага ранку ідуць набажэнствы, чытаюцца малітвы, а вакол крыніцы ладзіцца кірмаш.

Нават у наш час шмат людзей на Макавей збіраецца да калодзежа ў лесе ва ўрочышчы Студзянец каля в. Дарасіно Любанскага раёна. Яшчэ напрыканцы XX ст. каля калодзежа паўколам стаялі 12 драўляных крыжоў, на якія людзі навязвалі стужкі і фартушкі. Потым іх замянілі на два вялікія крыжы. Некалі сюды ішлі хрэсным ходам ад храма з вёскі Дарасіно, а дарогу перад працэсіяй засцілалі палатном. Старажылы памятаюць, што раней крыніца выцякала з-пад каменя, і над ёй быў драўляны зруб, а калісьці яшчэ даўней побач стаяла каплічка. Лес на гэтым месцы даволі малады, а раней тут было поле. Паводле адной з легенд, чалавек на гэтым месцы араў на валах зямлю. Стаміўшыся, ён прылёг адпачыць, але раптам пачуў, як зусім побач зацурчэла вада [3, № 41]. На Макавей да крыніц хадзілі ў в. Карытніца Бялыніцкага раёна, в. Богіна Браслаўскага раёна. У гэты дзень у вёсцы Есьманаўцы на Вілейшчыне набіралі ваду з крыніцы і насілі ў царкву для асвячэння. У 1930-я гады ў в. Рудня Чэрвенскага раёна яшчэ праходзілі маленні каля крыніцы, і тут жа хрысцілі дзяцей, а потым ладзілі кірмаш. У наш час на Макавей таксама шмат людзей збіраецца каля крыніцы ў в. Сялец Буда-Кашалёўскага раёна (фота 4).

На Яблычны Спас таксама шмат дзе хадзілі да крыніц. Напрыклад, у Докшыцкім раёне на Віцебшчыне фэсты праходзілі на крыніцах каля вёсак Ліпск, Старая Вілейка і Маргавіца. Вада з крыніцы каля в. Маргавіца лічыцца святой, таму што, паводле легенды, гэта слёзы грэшніцы, якую нячыстая сіла зацягнула ў гэтым месцы пад зямлю. Хадзілі да крыніцы і ў Майску Бялыніцкага раёна. На Арэхавы (Хлебны) Спас, або Успенне Прасвятой Багародзіцы, і сёння збіраюцца да крыніцы каля в. Карытніца Асіповіцкага раёна; на ўзгорак Царкавішча, дзе калісьці была Успенская царква, паблізу в. Будча Ганцавіцкага раёна; а таксама на ўшанаванне Святой грушкі паміж вёскамі Вярховічы і Доўбізна Камянецкага раёна. Паводле легенды, тут на ўзгорку каля грушы ў канцы XVIII ст. перад сямігадовай дзяўчынкай з'явілася Святая Дзева Марыя і папрасіла, каб на гэтым месцы людзі старанна маліліся Богу. Калі просьба была выканана, праз некаторы час на ўзгорку пачалі адбывацца цуды: хворыя ацаляліся, а сляпыя пачыналі бачыць. Побач з грушкай пабудавалі каплічку, і на Успенне сюды стаў збірацца шматтысячны натоўп вернікаў. У 1960-я гады ваяўнічыя атэісты разбурылі каплічку, а дрэва выкарцавалі. Сёння святое месца аднавілася, вакол грушкі, пасаджанай некалькі гадоў таму, стаяць сотні драўляных

крыжоў. Штогод 29 жніўня сюды з навакольных вёсак збіраецца мноства паломнікаў, з удзелам святара адбываецца святочная служба, пасля чаго людзі абракаюцца: павязваюць стужкі на крыжы і святое дрэва [3, № 116].

На верасень прыпадае святкаванне **Уздзвіжання** (*Здзвіжання*). У католікаў гэта адбываецца 14 верасня, а ў праваслаўных – 27 верасня. Паводле біблейскай легенды, крыж, на якім быў распяты Ісус Хрыстос, згубіўся пасля разгрому Іерусаліма. Потым яго знайшла Алена – маці рымскага імператара Канстанціна (IV ст.). Каб крыж усе маглі бачыць, яго ўзвышалі (уздзвігалі) над натоўпам веруючых. У народзе хрысціянскае значэнне свята Уздзвіжання спалучаюць з тым, што *«бацюшка ў час малення ў царкве як бы здвігаецца»*, робіць своеасаблівыя рухі. Сэнс свята народ асацыіруе больш з уяўленнем пра «закрыванне» зямлі напярэдадні маразоў і звязвае з мноствам павер'яў і прыкмет: птушкі адлятаюць у цёплыя краі, змеі ідуць на зімовы сон і інш. На праваслаўнае Уздзвіжанне ў Тураве адбываюцца паломніцтвы да каменных крыжоў. У Вітаўцы Дзяржынскага раёна ў гэты час шануюць Святую крыніцу, вада з якой у святочны дзень, паводле павер'яў, дапамагае ад хвароб вачэй і ног. У вёсках Кудзінавічы і Кукавічы Капыльскага раёна ў гэты дзень ушаноўваюць святыя камяні на могілках. У в. Бабры Лідскага раёна на Уздзвіжанне адбываецца хрэсны ход вакол царквы, каля якой знаходзіцца культавы следавік (фота 5). Камень абгароджаны і мае ахоўны знак (фота 6). Раней камень знаходзіўся на мясцовым балоце. Паводле расповядаў жыхароў вёскі, камень убачылі пастухі і казалі пра гэта святару, які загадаў прынесці яго на руках да храма [3, № 148].

14 кастрычніка, паводле праваслаўнага календара, святкуецца **Пакроў Прасвятой Багародзіцы**, які сімвалізуе завяршэнне палявых работ і паміранне (засыпанне) прыроды. Каля в. Сорагі Слуцкага раёна знаходзіцца Святая або Мір-Гара. Яшчэ не так даўно існавала традыцыя ў гэты дзень ісці хрэсным ходам ад царквы з вёскі на Святую Гару. У XVII ст. княгіня Соф'я Слуцкая пабудавала на вяршыні гары драўляную Пакроўскую царкву. Нібыта царква была ўзведзена над сасной, дзе аб'явіўся абраз Божай Маці. У пачатку XX ст. у царкве яшчэ захоўваўся «Божы пянёк» ад той сасны, якому ахвяравалі масла, сыр, мёд, сувоі, грошы. Падчас Пакравоў на схілах гары ладзілі вялікі кірмаш [3, № 1]. На Пакроў хадзілі і на высокую гару каля в. Сянежычы Навагрудскага раёна, дзе на вяршыні і сёння ляжыць камень-следавік (гл. вышэй). Раней яму ахвяравалі грошы, воск, воўну, тканіны, цяпер кладуць грошы і кветкі. Ад каменя з малітвамі на каленях паўзлі да крыніцы, якая выцякала ў яры. На схілах гары праходзіў кірмаш. Каля каменя стаяла каплічка, і вакол яе з канца XIX ст. пачаў утварацца могільнік. Потым паломніцтвы на гэта месца сталі адбывацца на Радаўніцу [3, № 71].

Яшчэ і ў наш час на Пакроў людзі збіраюцца на ўзгорак пасярод балаціны каля в. Веляцічы на Барысаўшчыне. Цяпер там могілкі, а раней стаяла царква, дзе знаходзіўся цудадзейны абраз Прасвятой Багародзіцы. На выспу вядзе грэбля, а перад яе пачаткам месціцца Святы Калодзеж, вада з



якога лічыцца гаючай менавіта на Пакравы. Нават у сярэдзіне XX ст. у балота вакол грэблі паломнікі кідалі драўляныя дошчкі з выявамі слядкоў чалавека і хатніх жывёл, а таксама вачэй і рук чалавека [18, 139 – 140]. Са святам Пакрова была звязана крыніца, якая знаходзілася каля маёнтка Крупцы побач з Мінскам (сёння мікрараён Вясянкі). Паводле легенды, на крыніцы аб'явіўся жыватворны абраз Божай Маці. У канцы XIX ст. гэты абраз хрэсным ходам пераносілі на зіму ў мінскую царкву архіерэйскага падвор'я, а потым увесну вярталі на крыніцу [2, 441 – 447].

Найчасцей за ўсё імкнуліся наведваць прыродныя святыні на **Маладзёк** (*Навалунне*). Народны каляндар цесна звязаны з месяцам, і асабліва ўвага надавалася першай квадра месяца і маладзёковым нядзелям. У наш час царква ў многіх месцах пераносіць маладзёковыя паломніцтвы на іншыя дні, але старыя людзі цвёрда трымаюцца правілаў сваіх продкаў і ідуць да святынь тады, калі хадзілі бацькі і дзяды.

Наведванне святынь на Маладзёк больш за ўсё тычыцца так званых прошчаў – комплекса прыродных (крыніца, камень, узгорак, дрэва) і штучных (крыж, капліца, могільнік) аб'ектаў [5]. У першую маладзёковую нядзелю ішлі на ўзгорак (прошчу) каля в. Еўлічы Слуцкага раёна. Там нават у свой час пабудавалі капліцу. У 1880-я гады святар не прызнаваў прошчу, і калі ён раптоўна памёр, то людзі палічылі гэта карай за тое, што святар ігнараваў святое месца [18, 12]. У Шчыткавічах Старадарожскага раёна сакральны ўзгорак за вёскай у лесе ўшаноўвалі раней таксама ў маладзёковыя нядзелі, але пасля сталі наведваць святыню на Радаўніцу. Знікла прошча і ў мястэчку Вызна (Чырвоная Слабада) Салігорскага раёна. Там у маладзёковыя нядзелі ўшаноўвалі крыніцу і камень-следавік пад назвай Божая Ножка. Паводле легенды, тут спачатку адной, а потым і другой жанчыне з'явілася Божая Маці. На Маладзёк некалі хадзілі да камянёў Дзям'ян і Мар'я каля в. Пярэжыр Пухавіцкага раёна і да Святога каменя каля в. Ператок Любанскага раёна.

Такім чынам, як бачна з прыведзенай інфармацыі, пакланенне сакральным прыродным аб'ектам на тэрыторыі Беларусі шырока распаўсюджана. Нават пасля ўсталявання хрысціянства на нашых землях да такіх святынь збіраліся як праваслаўныя, так і католікі, а раней таксама ўніяты і пратэстанты. Тым самым нашы продкі дэманстравалі адзінства беларускай культуры.

І яшчэ. Нягледзячы на тое, што народ прыняў хрысціянства, старадаўнія вераванні і заветы продкаў працягвалі жыць і не згубілі для беларуса сваю прывабную сілу. У выніку мы можам сказаць, што сінкрэтызм хрысціянства і язычніцтва насамрэч існуе, і яго немагчыма ні адмовіць, ні аспрэчыць. Але нярэдка адное захоўваецца пад імем другога.

## ЛІТАРАТУРА

1. *Анісавец, М.* Лоеўскія кірмашы / М. Анісавец // Беларускі гістарычны часопіс. – Мінск, 2002. – № 5. – С. 78 – 80.
2. Археологическое обозрение церквей г. Минска // Минские Епархиальные ведомости. 1877. – № 16. – С. 441 – 447.
3. Архіў этна-гістарычнага цэнтра «Явар». №№ 1, 5, 6, 7, 19, 28, 29, 36, 41, 71, 74, 101, 104, 115, 116, 148.
4. *Дучыц, Л., Клімковіч, І.* Сакральная геаграфія Беларусі / Л. Дучыц, І. Клімковіч. – Мінск : Літаратура і мастацтва, 2011. – 384 с.
5. *Дучыц, Л. У., Клімковіч, І. Я.* Прошчы ў гісторыка-культурным ландшафце Беларусі / Л. У. Дучыц, І. Я. Клімковіч // Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтваў: у 5 частках. Матэрыялы міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 25—26 красавіка 2013 г.). – Мінск. Права і эканоміка, 2013. – Частка 5. Праблемы захавання і папулярызацыі культурнай спадчыны. – С. 56 – 65.
6. *Зайковский, Э.* Предания о языческих культовых памятниках Беларуси и археология / Э. Зайковский // Kultūras krustpunkti. 3. Laidien. – Rīga. 2006. – S. 163 – 182.
7. *Зайкоўскі, Э., Дучыц, Л.* Жыватворныя крыніцы Беларусі / Э. Зайкоўскі, Л. Дучыц. – Мінск : Ураджай. 2001. – 110 с.
8. *Ляўкоў, Э. А.* Маўклівыя сведкі мінуўшчыны / Э. А. Ляўкоў. – Мінск: Навука і тэхніка. 1992. – 215 с.
9. *Максимов, С. В.* Нечистая, неведомая и крестная сила. Культ хлеба / С. В. Максимов. – Смоленск. 1995. – 671 с.
10. *Николай-архимандрит.* Историко-статистические сведения о чудотворных иконах и благочестивых обычаях в Минской Епархии (Историко-статистическое описание Минской епархии) / Николай-архимандрит. – СПб., 1864. – 315 с.
11. *Новак, В. С.* Каляндарна-абрадавая паэзія Гомельшчыны (да праблемы лакальнага, рэгіянальнага, агульнанацыянальнага ў фальклору) / В. С. Новак. – Гомель, 2001. – 232 с.
12. Опросные листы Наркомпроса 1924 г. по Минскому и Борисовскому уездам // Архіў археалагічнай навуковай дакументацыі ДНУ «Інстытут гісторыі НАН Беларусі». – Справа № 71.
13. О состоянии православия в Минской Епархии // Минские Епархиальные ведомости. – 1886. – № 17. – С. 408 – 415.
14. *Панченко, А. А.* Народное православие (Исследования в области народного православия. Деревенские святыни Северо-Запада России) / А. А. Панченко. – СПб. : Издательство «Алетейя», 1998. – 306с.
15. *Петропавловский, А.* «Водяные отправки» в Могилевской губернии / А. Петропавловский // Этнографическое обозрение. – 1911. – № 3 – 4. – М., 1912. – С. 184–190.
16. *Романов, Е. Р.* Белорусский сборник / Е. Р. Романов. – Вып. 4: Сказки космогонические и культурные. – Витебск. 1891. – 220 с.
17. *Троицкий, А.* Уклад / А. Троицкий // Литовские Епархиальные ведомости. – 1875. – № 17. – С. 146 – 149.
18. *Тышкевич, К.* О курганах в Литве и Западной Руси / К. Тышкевич. – Вильно, 1865.
19. *Янчук, Н. А.* По Минской губернии: заметки из поездки в 1886 году / Н. А. Янчук. – М., 1889. – 130 с.



Фота 1. Шанаванне Янаўскай крыніцы ў в. Чарневічы Глыбоцкага раёна



Фота 2. Шанаванне Святых Пятра і Паўла на святой горцы каля в. Курачкі Стаўбцоўскага раёна.



Фота 3. Фэст на Барыса і Глеба ў в. Старыя Стайкі Шклоўскага раёна.





Фота 4. Фэст на Макавей у в. Сялец Буда-Кашалёўскага раёна



Фота 5. Хрэсны ход на Уздвіжанне вакол царквы ў в. Бабры Лідскага раёна.



Фота 6. Святы камень-следавік каля царквы ў в. Бабры Лідскага раёна.

